

VITÉZ JÁNOS LIVIUS-CODEXEI.

Közli: **Fraknói Vilmos.**

A »Könyv-Szemle« füzeteiben ismételve közlém a Vitéz-könyvtárra vonatkozó kutatásaim és tanulmányaim eredményeit. Megismertetem azon kéziratokat, melyek Vitéz sajátkezű javításait és jegyzeteit viselvén magokon, hirdetik, hogy birtokosuk főpapi és országnagyi tevékenysége közepett, mindig buzgó művelője maradt a tudománynak. Ezen codexek általán egyszerűbbek, és külső kiállításuk tekintetében nem föltűnők.

Vitéz könyvtárának voltak azonban nagy fénynyel kiállított könyvei is, a melyek a tudomány és művészet pártolásában bőkezűségéről tanúskodnak. Azok között, melyeket ekkorig ismerünk, legfényesebbek a Livius-codexek, melyek a müncheni királyi könyvtárban őriztetnek. ¹⁾

Titus Livius munkái három kötetben foglaltatnak. Mind a három egyforma nagyságú: 41 centim. magas, 27 centim. széles. A hártya ritka szépségű és tisztaságú. A lapszéllek szokatlanul nagyok. Az írás szabályos és gondos. Mind a három kézirat egyformán van bekötve, préselt vörös bőrbe. A táblákra levélalakú rézsattok vannak illesztve, melyekből csak egyes részek maradtak fönn.

Lássuk most sorban az egyes kéziratokat.

I.

Az első, mely a müncheni könyvtár kézíratai között a 15731-ik számot viseli, 216 levélből áll, melyekhez elől és hátul 1—1 üres levél járul.

¹⁾ Más helyen elbeszéltem, miként kerültek ezek Esztergomból Salzburgba és innen Münchenbe. L. »Könyv-Szemle« 1878. 1. lap.

Az első levél második lapján nagy menyezet alatt — melynek belseje biborszínű szövetet tüntet föl, granátalma díszítményekkel — két korintheta oszlop classikai ízlésű architektonikus emléket visel. Ennek felső részében (a tympanonban) kék alapon, szent Ágoston alakja látható, a mint kezében könyvet tart. Alatta, az emlék tábláján, szintén kék alapon, szent Ágostonnak következő szavai olvashatók: »Ad Titum Liuium lacteo eloquentie fonte manantem de ultimis Hispaniae Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus et quos ad contemplacionem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit.« (sic.)

Legalul paizs, melyen Vitéz címere van előállítva, úgy, mintha érczombormű volna.

Ezzel szemben, a második levél első lapja: a címlap. Mind a négy oldalát gazdagon ékesített keret fogja körül. A baloldali lapszélén, három medaillonban egy fiatal férfi, egy öreg ember és egy nő arcza van foglalva; valószínűleg csak ideális alakok. A medaillonok között oroszlán és szarvason lovagoló géniuszok és egy özre támadó medve. A jobboldali lapszélén két medaillon van; az egyikben Cacus barlangjába vonszolja Hercules nyáját, a másikban Hercules Cacust agyonveri. Ezen két medaillon között, ismét géniuszok, egy centaurra támadó oroszlán, egy kakast rabló róka, egy őzt elragadó sas van festve. A felső keretszél közepén farkasfő ásítóz, két oldalt nyilazó lovas férfiak állanak.

Az alsó keretszél szélesebb és még dúsabb mint a többi. Két medaillon között (az egyikben Triton és Nereid, a másikban Romulus és Remus) diszes koszorúban négy geniusz pajzst tart, mely Vitéz címerét viseli: a felső arany mezőn vörös oroszlán lépedez, az alsó kék mezőt lilium és két csillag tölti be. A címerpajzs körül zenélő és doboló géniuszok, sphinxek, majmok és madarak láthatók; az utóbbiak közül két pávának díszes hosszú farka a címernek mintegy keretét képezi.

A lap élén a könyv címe: »Titi Livii Patavini historicorum summi rerum populi romani ab urbe condita liber primus incipit.«

A 25a levélen végződik az első könyv. És kezdődik a második: Incipit liber secundus. Ezen lap szélei és a kezdőbetű arabeszekkel vannak díszítve; a mi ismétlődik minden lapon, a

hol új könyv kezdődik: a 40b, 77a, 100a, 121a, 139a, 157a, 174b, 196a leveleken. A 216a levélen végződik a könyv. Itt vöröstentával, áll: Titi Livii Patavini ab urbe condita primas decas explicit.

Megemlítendő, hogy a 54—55 levél között kis tizenkettedrétü papirdarab (mérleg vízjeggyel) találtatott, melyen, Vitéz kezére valló írással, a következő jegyzések olvashatók: Az egyik lapon e szavak: qui ambulat. A másik lapon:

de decimis
de literis casparis
de Jo. pongracz
de dominico preposito
de Nicolao Banfy
de Stephano Bathor.

Mindezek Vitéz kortársai. Valószínű, hogy e papirdarabot az érsek olvasás közben helyezte a könyvbe, a hol az három századnál tovább háborítatlanul nyugodott.

II.

A második Livius-codex, mely a müncheni királyi könyvtárban a 15732 ik számmal van jelölve, 209 levélből áll, a melyhez négy üres levél járul.

Az első levél második lapjára architektonikus emlék van festve, hasonló ahoz, a mely az imént ismertetett codexben látható. A tympanonban szakálltalan fiatal ember mellképe van, e fölirattal: Quintilianus. Az oszlopok közötti táblára, sötétkék alapon Quintilianus következő mondása van írva: »Nec indigne tur sibi Herodotus equari T. Livium cum in narrando mire iocunditatis clarissimique candoris tum in concionibus supra quam enarrari potest eloquentem, ita que dicuntur omnia cum rebus tum personis accomodata sed (s i c) affectus (s i c) quidem et precipua eos qui sunt dulciores ut parcissime dicam nemo historicorum commendavit magis. Ideo que illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est.«

Az emlék alján, diszítmények között, czímer foglal helyet: rózsaszín mezőben, lángokból kiemelkedő vadkecske, fenyőfa alatt. A Garázda-család czímere.

A második levél első lapja a címnap, melyet ékesen festett keret vesz körül. A baloldali lapszélén felül Hercules a vadlovat fékezi; azután jó angyalok által környezett három medaillon; az elsőben: sárga ruhát viselő férfi, ívvel a kezében; a másodikban fiatal pánczélos vitéz, pajzsos kezében; a harmadikban: mezítelen férfi zöld kígyót megfojtva. A medaillonok között, gazdag díszítményben, madarak és oroszlánok.

A jobboldali lapszélén két medaillon; az egyikben: hét angyal arany serleg körül tánczol; a másikon pánczélos vitéz diadalkocsin ül, melyet két ló huz és két mezítelen férfi, ostorral kezökben, kísér. A medaillonokat rendkívül gazdag díszítmények veszik körül, a melyek között: madarak, álarczok, özek, géniuszok, centaurok, emberfejű madárscudák.

A felső lapszél közepén egy fiatal nő és egy férfi mellképe; kétségkívül arczképek. Jobbról és balról egy-egy medaillon; az egyikben Hercules a nemaeai oroszlánnal vív; a másikban Hercules hőst terít le.

Az alsó lapszél közepén Vitéz címerét hat géniusz, három angyal és két seraphim veszi körül. Jobbról és balról egy-egy medaillon; az egyikben két vitéz fehér lovon, a háttérben szép tájkép; a másikban két hadvezér frigyét köt. Ezek között is rendkívül gazdag díszítmények: madarak, mókusok, rókák, oroszlánok, özek, virágok, gyümölcsök, kilencz angyal és tíz seraphim.

A könyv címe: Titi Livii Patavini de secundo bello punico liber primvs incipit feliciter.

A szövegnek J kezdőbetűje fényesen van kiállítva. A közepén szobor előtt áldozatot mutatnak be; körülé: angyalok és géniuszok játszadoznak.

A 23a levélen, »Incipit liber secundus.« A lap két szélét arabeszk díszítmények veszik körül; a melyek között két mellkép. Hasonló módon vannak kiállítva a 46b, 56b, 85b, 105a, 128a, 151b, 174a, 190b levelek, a melyeken a III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., X. könyvek kezdődnek. A kezdőbetűi is díszesek; többnyire római alakok vannak azokba festve.

A könyv vége a 209a lapon: Explicit liber decimus tertie decadis de secundo punico bello.

III.

A harmadik kézirat (15733. számú) 168 levélből áll, a melyekhez elől 2, hátul 4 üres levél járul.

Az első levél második lapján hasonló emlékszerű diszítés áll, mint az előbbi két kéziraton, de sátor nélkül. A tympanonban nincs alak, csak e név: Quintilianus. Az oszlopok közötti táblán ezen írónak következő mondata:

Ego optimos quidem sed tamen candidissimum velim ut Livium magis quam Salustium et maior historie est auctor ad quem tamen intelligendum iam profectu opus est.

A második levél első lapja ismét díszes címnap. A baloldali lapszélén, négy medaillonban férfi fejek láthatók. A jobboldali lapszélén két medaillon; az egyikben csatakép, a másikban egy vár előtt folyamatban levő alkudozás. A felső lapszélén: fiatal vitéz mellképe. Mind a három lapszélén dús diszítések közt: medve, párducz, oroszlán, szarvas, madarak, centaur, virágok, pillangók, geniuszok. Figyelemreméltó a jobboldali lapszélén: 13 szépen kidolgozott méh.

Az alsó lapszél e kötetben több címernek van föntartva. A két szélső medaillonban Vitéz címere, díszesen keretezve. Mindkét címer egyforma; azzal az egy különbséggel, hogy a jobboldalit püspöki süveg fűdi, a mely a másikon hiányzik. A középen, legdíszesebb keretben, tájkép közepén, tizenkét geniusz és két sphinx által körülvéve, s korona által fűdve címernek szánt üres pajzs, a mely valószínűleg a királyi címernek volt szánva. Ezen üres pajzs alatt, egy sárkány farka által képzett szivalakú helyen ismét ott találjuk kis alakban a Garázda-címeret. A címereket mesterileg font arabeszkes diszitmény köti össze, a melyet állati alakok és virágok élénkítenek.

A könyv címe: Titi Livii Patavini incipit de bello Macedonico liber primus.

A szövegnek M kezdőbetűje keretet képez egy férfialaknak, mely könyvet tart kezében. Hihetőleg Livium állítja elő.

A 19^b, 34^b, 54^b, 72^a, 88^a, 111^a, 135^a, 155^b leveleket a melyeken a II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX. könyv kezdődik, arabeszkes lapszél és ékes kezdőbetű díszíti. Megemlítjük,

hogy a 34^b lev. arabeszkés diszítványai közé két arany lilium van festve, a mely tudvalevő, Vitéz czímerében is előfordúl.

A 168^b levélen, arany betűkkel, áll e zár sor: Finit quarta decas.

Mind a három kötetben egykorú olasz scriptor javításai sűrűn találhatók úgy a szövegben, mint a lapszéleken; szövegeltérések, kihagyások is meg vannak jelölve; néhol, ugyanazon scriptor kezétől, a lemásolt codexből átvett tartalommutató utalások.

Mint hogy Livius munkáiból számos régi és jó kézirat maradt fenn, a XV. századbéli olasz kéziratgyárakban készült másolatok figyelembe nem vétetnek.

De habár a Vitéz-féle Livius-codexeknek irodalmi értékük nincs, annál nagyobb műtörténelmi becsök.

A miniature festmények nem a gyári-productió chablon-szerű terményei. Valódi művészi kéz alkotásai. A Corvin-codexek közül is csak azok, melyeket Attavantes festett, állíthatók az itt ismertetett kéziratok mellé. A fényes kéziratokban gazdag műncheni királyi könyvtár is cimeliái között állítja ki.

Biztosan nem határozhatjuk meg, hogy hol készültek ezen kéziratok. Valószínűleg Flórenczben vagy Ferrarában.

Azt sem állapíthatjuk meg, hogy mikor rendelte meg azokat Vitéz, és mikor kerültek könyvtárába? Ezen kérdés megfejtése több tekintetben érdekes eredményeket ígérne. Egyebek között lehetővé tenné eldöntenünk azt, vajon az e helyen ismertetett Livius-codexek azonosak-e azokkal, a melyeknek híre a XV. század közepe táján a külföldön is elterjedett. Ugyanis 1449 ben Olesnický S b i g n e w, a nagy tudományú krakói bibornok-érsek értesül, hogy a nagyváradi püspök könyvtárában meg vannak Livius munkái, és azon kéréssel fordul Vitézhez, hogy azokat lemásolás végett küldje meg neki.

Przemislei Mártonhoz, Hunyadi János orvosához intézett levelében írja:

»Scribimus reverendo patri domino Johanni episcopo Variadiensi, rogantes suam paternitatem, pro complacentia sinceri, quatenus nobis opera Titi Livii, quae illum ab experto habere cognovimus, mutuet, et per vos, vel magistrum Gregorium plebanum in Wyeliczka transmittat. Certificetisque praefatum

dominum Episcopum Varadiensem, quod librum praedictum . . . in brevi tempore et celeriter accopiatum, cum gratiarum actione, remitemus. Et si ipse, vel alius pro eo aliquas res efflagitaverit, grato et hilari animo illas suae paternitati curabimus destinare. Super qua re etiam ipsi domino Episcopo et dicto magistro Gregorio scribimus litteras speciales.«

És ugyanakkor Dlugoss János krakói kanonok, a hírneves lengyel történetíró szintén Przemislei Mártonhoz így ír: »Sollicitat dominus noster Cardinalis reverendum patrem dominum Johannem episcopum Varadiensem, ut sibi librum Titi Livii mutuet, vel te, vel magistro Gregorio redeunte, transmittat. Cura, rogo, ut praefatus Varadiensis adnuat huic honesto desiderio et praecibus tanti patris, in re sibi (neque) difficili, neque ardua condescendat. Certum quoque illum redde, quod in omnibus aliis, quae ipse dominus Varadiensis optare voluisset, dominus noster cardinalis geret sibi morem et liberalem se, tam in libris, quam in rebus pro honore aut necessitate sua accommodans praestabit.«¹⁾

E szerint a krakói érsek Livius munkáit Vitéz példányából óhajtotta lemásoltatni. A nagynevű lengyel főpap kéziratának nagy részét a krakói káptalan könyvtára megőrizé. Mikor a múlt év őszén Krakóban tartózkodtam, nem mulasztám el a káptalani könyvtárt is fölkeresni. Azonban sajnós, a keresett Livius-másolatot nem találtam meg.

¹⁾ Codex epistolaris saeculi XV. (A krakói akadémia kiadványa 1876) 86. 93. ll.